

THE EXOTIC JOURNEY DURING THE ROMANTIC PERIOD THE REVERSE ROUTE, FROM THE EAST TO THE WEST

VOYAGE EXOTIQUE A L'ÉPOQUE ROMANTIQUE LA VOIE INVERSE, D'EST EN OUEST

CĂLĂTORIA EXOTICĂ ÎN EPOCA ROMANTICĂ TRASEUL INVERS, DINSPRE ORIENT SPRE OCCIDENT

Ana Mihaela ISTRATE

Romanian-American University, Bucharest

istrate.ana.mihaela@profesor.rau.ro

Abstract

During the Romantic period Orientalism meant a process of bringing to the forefront of fragments of a different type of everyday life, where the individual is dressed in unusual attire, characterized as exotic, while the woman is dressed in long vaporous clothes, covering her face, surrounding her personality with an aura of mystery.

Less interesting from the perspective of the comparative approach, but extremely important for the epoch individual, is the travel of the Eastern man towards the West.

The present study represents a comparative analysis of the most important travel journals of the Egyptian writers, during the Romantic period, a reverse trajectory, from the East to the West, an attempt to overturn a mirror, through which the Romantic epoch man analyses the most important cultural models.

Résumé

Pendant l'époque romantique, „orientalisme” signifiait un procès de présenter fragments de la vie quotidienne dans ses formes variées; l'homme était vêtu d'une tenue inhabituelle, considérée exotique, et la femme était vêtue de longs vêtements vaporeux, couvrant son visage, ce qui entourait sa personnalité d'une aura de mystère.

Le voyage de l'homme de l'Est vers l'Ouest est moins intéressant du point de vue de l'approche comparative, mais très important pour l'époque étudiée.

Cette étude est une analyse comparative des plus importants journaux de voyage de quelques écrivains égyptiens pendant l'époque romantique, une trajectoire à l'invers, de l'Est à l'Ouest; c'est une tentative de renverser un miroir à l'aide duquel l'homme de l'époque romantique analyse les modèles culturels les plus importants.

Rezumat

Orientalismul a însemnat, pentru epoca romantică, aducerea în scenă a unor fragmente de viață cotidiană altfel, în care individul se îmbracă în haine neobișnuite, caracterizate drept exotice, iar femeia este înveșmântată în haine lungi și vapoase, cu văluri care îi acoperă fața, învăluindu-i personalitatea într-o aură de mister.

Mai puțin interesantă din punctul de vedere al anvergurii demersului comparatist, însă extrem de importantă pentru omul epocii, este călătoria individului oriental către occident.

Studiul de față reprezintă un demers comparatist de analiză a celor mai importante jurnale de călătorie ale scriitorilor egipteni din epoca romantică, un traseu invers, dinspre Orient spre Occident, o încercare de rasturnare a oglinzii, prin care omul epocii romantice analizează cele mai importante modele culturale.

Key words: *Romantic travel, Montesquieu, Egyptian travelers in Europe, feminine exoticism*

Mots clés: *voyage romantique, Montesquieu, voyageurs égyptiens en Europe, exotisme féminin*

Cuvinte cheie: *Călătoria romantică, Montesquieu, călători egipteni în Europa, exotismul feminin*

Experiența orientală a unora dintre scriitorii și artiștii epocii romantice își va găsi reflectare atât pe hârtie, dar mai ales pe pânză. Fie că vorbim despre Extremul Orient sau despre zona Mediteranei, călătoria pe acele tărâmuri a însemnat pentru ei un nou stil de viață, un proces de aglutinare a unor tradiții și obiceiuri, care vor fi mai departe adaptate la specificul național, restructurând și revalorificând vechile modele comportamentale.

Implicarea forței politice în diferite zone ale globului, ocupația de durată exercitată de cele mai importante puteri ale epocii, în puncte strategice, cum ar fi India sau Egiptul, Marocul și Algeria, a jucat un rol hotărâtor în orientarea artelor către anumite centre de propagare. La aceasta s-a adăugat și numărul mare de traduceri și adaptări ale unor texte literare orientale, care încep să fie publicate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. Cea mai importantă îi aparține lui Antoine Galland, după faimoasele *O mie și una de nopți* publicate în perioada 1704-1712.

Mai puțin interesantă din punctul de vedere al anvergurii demersului, însa extrem de importantă pentru omul epocii, este călătoria individului oriental către occident. În realizarea acestui demers comparatist am plecat de la o analiză a celor mai importante jurnale de călătorie ale scriitorilor egipteni Abd-Al Rahman Al-Jabarti (1754-1825), Rifa' a Rifat Badawi al-Tahtawi (1801-1873) și Ahmad Faris al-Shidyaq (1804-1887), ale căror opinii la adresa gradului de civilizație al omului occidental sunt laudatorii, apreciind modelele culturale, în ciuda revoltei nedisimulate față de ocupația franceză.

Concluzia la care am putut ajunge din analiza operelor literare ale celor trei scriitori, jurnaliști și istorici este aceea că experiențele egiptene în Europa s-au limitat doar la teritoriul Agliei și al Franței, în mod special, furnizând în cea mai mare parte informații asupra stilului de viață occidental, într-o interpretare foarte personală.

Occidentul este văzut ca o sursă a libertinajului, dar în același timp a justiției, civilizației, și ca un centru al superiorității materiale. Sunt surprinse scene din timpul ocupației franceze, însă contactul cu lumea civilizată, dincolo de interpretările eronate ale unei societăți reticente la nou și educație modernă, le ridică învățaților egipteni o problemă spinoasă: aceea a conștientizării declinului vechilor valori și principii de viață.

Această descoperire îmi permite să trasez o linie de demarcație între modul de gândire oriental și cel occidental, în sensul în care călătorul occidental în Orient privește femeia exotică drept o ispită, care se dedă desfrâului, ademenindu-și prada în păienjenișul de iatacuri secrete ale haremului oriental.

Ceea ce diferențiază cele două moduri de gândire este faptul că omul oriental nu are aparatul mental pregătit pentru o interpretare lucidă a societății franceze, sau pentru o analiză coerentă a diferentelor culturale dintre cele două lumi.

Evident, analiză inversă a însemnat și un studiu asupra *Scrisorilor persane* ale lui Montesquieu, inspirate la rândul lor din jurnalele de călătorie ale unor persani la Paris, contemporani cu Montesquieu. Printre aceștia putem menționa numele lui Muhammad Riza Bayk (ambasadorul persan la Paris, în perioada 1715- 1716) și Mirza Salih Shirazi (absolvent al școlii occidentale, care a participat la procesul de reformare și modernizare a Iranului), care „prin înlocuirea veșmintelor persane cu costume europene, (...) sperau să se *de-exotizeze* și să înlocuiască cel mai evident semn al alterității lor” (TARGHI, 2009, p. 75).

Aceste călătorii ale egipteanului în Franța au realizat o proiecție prin care Franța, văzută ca un simbol al libertății și al justiției, al valorilor morale, precum și al unei opulențe exagerate, al luxului și vanității, dar pe care chiar Montesquieu le remarcase în *Scrisorile persane*.

Una dintre cele mai importante relatări asupra stilului de viață occidental îi aparține istoricului egiptean Abd-Al Rahman Al-Jabarti (1754-1825), care surprinde scene din timpul ocupației franceze. Prima dintre cele trei lucrări, intitulată *Tarikh muddat al-Faransīs bi Misr*, acoperă o perioadă de aproximativ șase luni, în care autorul își exprimă ironia la adresa eforturilor franceze de supunere și civilizare a populației islamice, de impunere a stilului de viață occidental, prin interzicerea poligamiei, într-o lume arhaică, încărcată de doctrine religioase stricte. Însă istoricul își exprimă și admirația la adresa nivelului de cultură a lumii occidentale.

„Relatările lui Al-Jabarti asupra invaziei napoleoniene în Egipt scot la iveală faptul că într-un conflict între o societate tânără și dinamică și una tradiționalistă și conservatoare, cea din urmă simte nevoia să-și revigoreze principiile religioase și genurile literare, anterior neglijate, pentru a putea face față impactului noii culturi” (MOREH, 2006, p. 183).

Învățat al ordinului Khalwatiyya Sufi, sectă revizionistă bazată pe învățăturile Coranului și Sunnei, și orientată spre o revigorare a Islamului, în timpul ocupației otomane din Egipt, Al-Jabarti reprezintă unul dintre cei mai mari istorici musulmani. El nu neagă puternicul impact militar, social și cultural al ocupației franceze, însă în final realizează că invazia franceză a fost de fapt începutul sfârșitului unui sistem de valori sociale, culturale și militare.

Contactul cu lumea civilizată, dincolo de interpretările eronate ale unei societăți reticente la nou și educație modernă, le ridică învățaților egipteni o problemă spinoasă: aceea a conștientizării declinului vechilor valori și principii de viață. „Capacitatea lui Al-Jabarti de a înțelege adevăratul sens al evenimentelor istorice cărora le-a fost martor, precum și conștientizarea psihologică a caracterului uman și a manierelor, fac din opera sa una dintre cele mai importante istorii ale lumii arabe” (MOREH, 2006, p. 187).

În ciuda criticilor aspre la adresa directă a conducătorului francez Napoleon Bonaparte, pe care de multe ori îl acuză de minciună, tocmai pentru că noua ocupație franceză reușește să se impună în fața vechii ocupații otomane, adesea impregnate de dogma religioasă, Al-Jabarti vorbește cu entuziasm despre gradul de cultură al societății franceze colonizatoare, făcând referiri la oamenii de știință, bibliotecile, mașinile tipografice, specialiștii în matematică sau astronomie, pentru ca în final el să facă referire chiar și la scriitorii și pictorii francezi, care însoțeau campania de ocupație, și care furnizau informații la prima mână, asupra evenimentelor relatate.

Al-Jabarti rămâne fascinat de acuratețea cu care sunt realizate traducerile din limba franceză ale Coranului, precum și a altor cărți din limba arabă, este impresionat de cunoștințele savanților francezi în domeniul limbilor străine, gramaticii și etimologiei, de eforturile acestora de a învăța atât araba clasică, dar și pe cea conversațională. Toate aceste detalii sunt menționate de Al-Jabarti în relatările sale de călătorie.

În 1805, la aproape patru ani de la retragerea completă a francezilor din Egipt, punctul de vedere al lui Al-Jabarti devine mult mai puțin părtinitor față de civilizația islamică. În lucrarea *Aja'ib al-athar* el își permite chiar să facă unele comparații între cele două tipuri de ocupație la care a fost supus poporul egiptean: otomană și franceză, pledând în favoarea celui din urmă, pentru elementul civilizator impus societății egiptene conservatoare.

Evident, contactul direct cu revoluția industrială a secolului al XVIII-lea a avut ca rezultat apropierea inevitabilă între Egipt și Europa, materializându-se în primul rând prin comerțul de bunuri, în ambele sensuri. Pe de-o parte Egiptul exporta materii prime, pentru ca societate înaltă egipteană să fie interesată de produsele de lux și armele din Occident. După cum afirma cercetătorul Ra'ūf Abbās Hāmid, „partea de nord a țării a experimentat un grad ridicat de penetrare capitalistă euro-centristă; iar aceasta a condus la o luptă pentru controlul comercial în zonă, ascuțind în același timp diviziunea claselor” (HAMID, 2005, p. 121).

Rifa' a Rifat Badawi al-Tahtawi (1801-1873), elevul celebrului învățat Hassan al-Attar, a fost unul dintre primii beneficiari ai burselor de studii în străinătate, oferite de Mohammed Ali,

moment care a permis intelectualității egiptene accesul la informație și cultură, despre un Occident adesea idilizat sau privit cu o aură negativă.

În timpul celor cinci ani petrecuți la Paris, al-Tahtawi aprofundează filosofia iluministă și se specializează în studiul limbii franceze, pentru ca la întoarcerea în țara natală să devină profesor al nou înființatei Școli de Lingvistică, fiind și inițiatorul unui departament de traductologie, al cărei conducător devine în 1841.

J.L.Gérôme, *Le Fumeur Egyptien*, gravură publicată la Paris, în 1868, în *Gazette des Beaux-Arts*.

Printre cele mai importante lucrări ale sale putem menționa în primul rând jurnalul călătoriei sale la Paris, intitulat *Takhlis al-Ibriz ila Talkhis Bariz*, traducerea occidentală a volumului fiind *Un imam la Paris*. Deasemenea, el este autorul unei istorii complete a Egiptului, în două volume, a unor studii de tehnică militară și coordonatorul unor valoroase traduceri după autori occidentali. El este considerat de critica literară drept un precursor al prozei moderne în Egipt, autorul unui număr mare de eseuri, studii de istorie și traduceri.

Pe parcursul studiilor la Paris el a avut ocazia să discute cu mai mulți orientaliști francezi, printre care Silvestre de Sacy și Edme François Jomard, care participase alături de Napoleon la campania din Egipt. Lucrarea lui al-Tahtawi reprezintă o „descriere amuzantă a societății franceze și a instituțiilor publice franceze, scrisă din punctul de vedere al unui spectator înțelegător și nu al unui *shaykh* sau *imam* bigot, care privește totul cu superioritate. Chiar și obiceiurile francezilor, străine lui, precum atitudinea față de femei, sunt descrise fără prejudecăți” (BRUGMANN, 1984, p. 20).

Lucrarea lui Tahtawi este însă doar o incursiune în civilizația franceză, din perspectiva elementului neobișnuit, evidențiind în mod special curiozitățile, care puteau deveni interesante pentru publicul egiptean. Astfel: sistemul de canalizare din Paris, utilizarea ustensilelor în bucătărie, preferința pentru utilizarea scaunelor în detrimentul șezutului pe covor, sistemul de încălzire a interioarelor, sunt doar câteva dintre subiectele sale de interes (EUBEN, 2006, p. 118).

Iată ce afirmă Tahtawi în lucrarea sa:

The more you go back in time, the more you see the backwardness of people in regard to human industry and the knowledges of civilization. And the farther forward in time we look, the more you can see their progress and advancement. And this progress can be measured in stages by calculating the distance from or proximity to this primitive condition—so all of humankind can be divided into several stages (TAHTAWI, 2004, p. 96)

Analiza lui al-Tahtawi implică o analiză a acelor aspecte ale culturii și politicii franceze pe care el le numește *stranii*, *admirabile* și chiar ocazional *demne de urmat*. Printre acestea putem menționa dezvoltările în domeniul științei, tehnologiei și cunoștințele nereligioase. Dar al-Tahtawi scoate în evidență aspecte remarcabile și foarte specifice ale caracterului francez, inclusiv o curiozitate neobosită, inteligență, dragostea pentru călătorie, dorința de aprofundare a cunoștințelor, acuratețea, căldura față de necunoscuți (EUBEN, 2006, p.120).

Ahmad Faris al-Shidyaq (1804-1887) este scriitor, translator, jurnalist și pelerin, care a trăit în mai multe țări din jurul Mediteranei, printre care Egipt, Liban, Malta, la Constantinopol, și cea ce prezintă un interes important pentru studiul de față, a călătorit în Anglia și Franța. În perioada 1825-1834 al-Shidyaq a trăit în Egipt, perioadă în care a intrat în contact cu al-Tahtawi, proaspăt întors din călătoria la Paris, și ale cărui impresii despre occident îl vor determina să întreprindă o adevărată călătorie de inițiere în Occident, care se va solda cu un volum foarte interesant.

Deși călătorește în Franța la mult timp după al-Tahtawi, el recunoaște puternica amprentă pe care acesta i-a imprimat-o, astfel că relatările sale despre occident sunt tributare predecesorului și în același timp mentorului său. Însă suflul nou pe care îl aduce al-Shidyaq constă în implicarea sa în relatarea adevăratei lumi occidentale, plină de elemente cotidiene: străzile, magazinele, vremea, bărbații și femeile, copiii, preoții, credințele și ideile religioase, viața de familie, delictele, prostituția, viața orașului, etc.

Lucrarea autobiografică, intitulată *Al-Saq ala al-Saq if ma huwa al-Fariyaq (Days, Months and Years Among Foreign Arabs – titlul traducerii în limba engleză sau Observations critiques sur les arabes et sur les autres peuples – în varianta franceză)*, conține un număr mare de confesiuni intime, în care autorul scoate la iveală emoția pe care i-o produce contactul cu lumea occidentală. Cu toate acestea, critica literară susține că opera lui al-Shidyaq este o parodie a societății occidentale, bazată pe comparații și paralelisme, cu accentul deosebit pus pe componenta umoristică, într-o formă epistolară (ALLEN, 2010, p. 216).

Filigree artisans in the Egyptian bazaar, Paris, 1867 (Bibliothèque Nationale. Département des Estampes et de la Photographie).

Un element deosebit de important pentru acest studiu îl constituie punctul de vedere al scriitorului arab asupra moravurilor femeii franceze, pe care le exprimă în capitolul 17 al cărții a IV-a (*Fi Wasif Baris – On the Description of Paris*), o descriere mai degrabă a moravurilor femeilor pariziene, decât una asupra *Orașului luminilor*. Cercetătorul Rasheed el-Enany remarca următorul fapt: „Capitolul abundă de celebrări ale frumuseții și farmecului femeilor franceze, felul în care

acestea pășesc, cum vorbesc, cum se îmbracă, cum ademenesc, etc., cu o expunere considerabilă asupra practicilor și serviciilor de prostituție din Paris, precum și asupra preferințelor sexuale ale clienților lor. Ceea ce ne face să ne oprim, pentru o pauză de reflecție, este absența totală a oricărei condamnări morale. Într-adevăr, ceea ce avem aici nu este nici măcar o observație neutră sau obiectivă a călătorului. Mai degrabă, este prezentată cu un simț al abandonării, a bucuriei unui *joie de vivre*, și aș putea să sugerez, cu un consimțământ complicitar și poate și o critică implicită a propriei culturi a scriitorului, caracterizată prin austeritate și inhibiție” (ENANY, 2006, p. 21).

Această descoperire îmi permite să trasez o linie de demarcație între modul de gândire oriental și cel occidental, în sensul în care călătorul occidental în Orient privește femeia exotică drept o ispită, care se dedă desfrâului, ademenindu-și prada în păienjenitul de iatacuri secrete ale haremului oriental.

Lucrarea sa, sub forma a patru *maqamas*, scrise în stilul prozei rimate tradiționale, la care autorul adaugă și unele pasaje de poezie cu rimă albă, pare a fi inspirată în întregime de stilul de viață și filosofia occidentală, Henri Pérès, specialistul în literatură arabă, susținând chiar că lucrarea *al-Saq ala al-Saq* ar fi tributară operei lui Rablais.

Ceea ce putem remarca din analiza literaturii de călătorie a scriitorilor orientali este o articulare evidentă a diferențelor dintre Imperiul Otoman și Europa, nu atât din punctul de vedere al ideologiei religioase, care este evidentă, ci mai mult din perspectiva gradului de civilizare al societății: Imperiul Otoman este văzut în cădere, deci vulnerabil, în timp ce Europa, și în mod special Franța, reprezenta la acel moment o țară în expansiune, plină de succes.

Critica literară consideră *Scrisorile persane* o satiră la adresa societății franceze din timpul lui Philip de Orleans. Cei doi corespondenți persani ai lui Montesquieu, Rica și Usbek, sunt cele două laturi ale caracterului scriitorului. Rica reprezintă componenta umoristică și în același timp sarcasmul moderat al lui Montesquieu, în timp ce Usbek, corespondentul mai vârstnic, este acel individ meditativ și corect în același timp.

Considerată o *lucrare experimentală* îl plasează pe Montesquieu „în afara obișnuitelor linii de luptă ale epocii sale și cu siguranță în afara bifurcațiilor carteziene ale minții și materiei, rațiunii și experienței”, bulversând o întreagă civilizație considerată modernă (DALLMAYR, 2009, p. 253).

Ceea ce interesează pentru studiul de față nu sunt neapărat referirile la relația dintre lege și *ethos* – acea componentă filosofică ce a transformat *Scrisorile persane* într-o operă de valoare – ci acele scrisori în care se fac referiri la subiectele exotice, care au entuziasmat publicul secolului al XVIII-lea, dar care astăzi nu mai prezintă un interes major.

Relatările celor doi, Rica și Usbek, despre obiceiurile străinii și în același timp exotice, precum și neobișnuitul stil de viață, pe care scriitorul alege să îl descrie, reprezintă o imagine foarte realistă a vieții și instituțiilor parizene, cu ajutorul tehnicii distanțării și al ironiei.

Una dintre cele mai importante surse de inspirație pentru Montesquieu în alegerea temei exotice, proiectate pe fundalul occidentului decadent, o constituie experiența reală a unora dintre călătorii persani la Paris, din perioada lui Montesquieu. Printre aceștia putem menționa numele lui Muhammad Riza Bayk (ambasadorul persan la Paris, în perioada 1715- 1716) și Mirza Salih Shirazi (absolvent al școlii occidentale, care a participat la procesul de reformare și modernizare a Iranului).

Riza Bayk alege să înlocuiască costumul oriental cu vestimentația occidentală pentru a nu mai atrage atenția. „Prin înlocuirea veșmintelor persane cu costume europene, vizitatorii sperau să se *de-exotizeze* și să înlocuiască cel mai evident semn al alterității lor” (TARGHI, 2009, p. 75).

Atunci când Rica își pune întrebarea ”Comment peut-on etre Persan?”, el de fapt simte presiunea exercitată de societatea occidentală, la vederea veșmintelor exotice. Costumul este perceput de fapt ca un instrument de detașare, de ascundere, cu ajutorul căruia individul se aduce pe sine în interiorul lumii moderne, pline de tentații și provocări.

tienți de folosirea costumului ca un instrument al *distanțării temporale* în imaginația europeană,

Propria reprezentare a haremului oriental, conflictele eroului Usbek cu cele două soții, Zelis și Roxana, reprezintă doar o modalitate de a scoate la lumină propriile inadvertențe ale sistemului francez, în același timp exprimându-și punctul de vedere asupra comportamentului adesea irațional

al omului oriental. El dezaproabă poligamia, deținerea haremului și închiderea femeii în spatele unor ziduri înalte, chiar dacă uneori interioarele haremului și mai ales grădinile sunt adevărate spații paradisiace.

Cercetătorul Oliver Leaman afirmă că aranjamentele de parc din lumea arabă sunt asemenea femeilor, ale căror chipuri sunt acoperite de văluri întunecate. Astfel, putem asocia frumusețea femeii arabe cu aceea a grădinii, amândouă ascunse, una în spatele vălului, cealaltă în spatele unor ziduri înalte, una înveșmântată în haine largi, ce îi acoperă trupul până la glezne, cealaltă pitită în spatele unor copaci înalți, cu ramuri groase și frunze perene, care nu permit accesul vizitatorului profan. Adesea s-a pus întrebarea: de ce oare această intimitate exagerată în privința grădinii? Deși vorbim despre un spațiu deschis, în care omul trebuie să se afle în simbioză cu natura, intimitatea este probabil unul dintre cele mai importante deziderate ale lumii islamice. „Diferența de gândire între europeni și musulmani este perfect reflectată în tradiția grădinii. Zidurile înalte ale grădinii islamice împiedicau pe cei din afară să îl vadă pe proprietar și îl izolau de tentațiile și murdăria vieții străzii. Acolo, în interiorul acestui paradis artificial ... se putea bucura în liniște de plăcerile voluptoase emenate de anumite parfumuri, culori și forme, în nenumărate combinații ... grădina islamică trădează un echilibru al raționalului și al naturalului, într-o penetrare potrivită, în care fiecare completează pe celălalt”(LEAMAN, 2004, p. 124-125).

Grădina persană reprezintă sursa de inspirație a epocii romantice, influențând stilul arhitecturii peisagere. Pentru a putea înțelege transformările la care s-a supus, începând cu secolul al XVIII-lea arhitectura parcurilor și a grădinilor, și mai exact pentru a putea înțelege sensul nou, acela de grădină exotică, pe care îl dobândește ea începând cu acest moment, trebuie să plecăm de la origini, explicând structura, compoziția și utilitatea grădinii islamice.

Grădinile paradisiace ale regelui Persiei, Darius (521-485 î.Hr.), au jucat un rol important în dezvoltarea grădinii peisagere de inspirație exotică, în Occident. Numită *pairi-daeza*, grădina persană era împrejmuită cu ziduri, avea formă rectangulară, bazin de irigații și canale pentru scurgerea apei, fiind decorată cu plante rare, aduse din Orientul îndepărtat. După anul 637, când Persia devine țară musulmană, grădinile imperiale încep să se încarce de simboluri islamice. În numai câțiva ani, după cucerirea Persiei, arabii ocupă Siria, Egiptul, întregul mal mediteranean al Africii de Nord, Turcia și Asia Mică, iar această colonizare de durată nu avea cum să nu își lase amprenta și asupra arhitecturii. Cu toate acestea grădina persană reprezintă sursa grădinii islamice, și odată cu răspândirea islamismului din Arabia până în Persia, și mai departe spre India, vestul Turciei, Nordul Africii și Spania, grădinile persane sunt transmise în fiecare colț al lumii islamice.

Divizarea simbolică în patru componente a grădinii islamice reprezintă, în opinia cercetătorului Christopher Thacker, una dintre sursele de inspirație importante ale lui Coleridge, în descrierea grădinii din Xanadu, din poemul *Kubla Khan*. Cele patru laturi ale grădinii persane sunt decorate cu ronduri de flori, plante perene, precum și arbuști sau copaci, încărcăți de conotații simbolice. În religia islamistă chiparosul și platanul, *platanus orientalis*, îndeplinesc o dublă semnificație, estetică și simbolică. Chiparosul este simbolul eternității, deoarece el nu își pierde frunzele, iar platanul era simbolul rezistenței individului în fața greutăților vieții.

Există unele situații în care cele patru chenare sunt încă o dată divizate, ajungându-se la un număr de opt terase, cu havuzuri, fântâni și pavilioane. Thacker remarca în literatura persană, în poemul *Gulistan* („Grădina de trandafiri”) al poetului Saadi (secolul al XIII-lea) divizarea în opt compartimente diferite, pentru a da impresia unui Paradis recompus (THACKER, 1979, p. 29). Această dispunere în cadrane poate fi observată și astăzi în compozițiile florale de covoare persane.

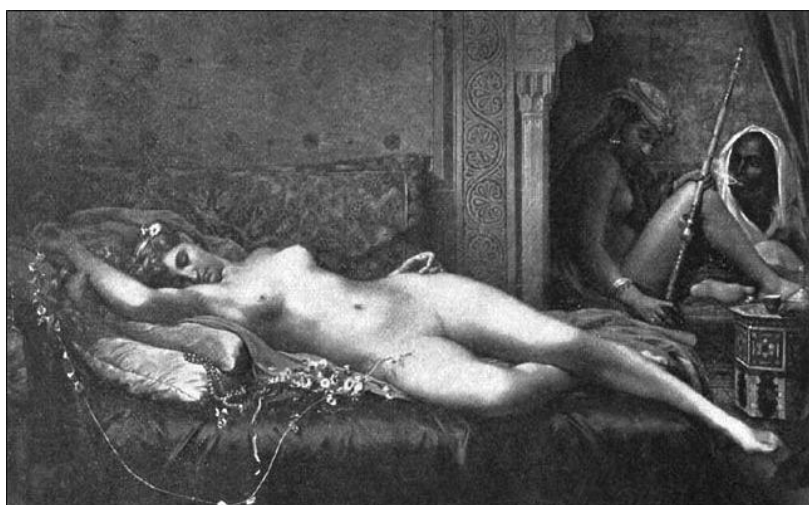
Grădină persană – covor (A Shah Abbasi design rug, late 16th century, Corcoran Gallery of Art, Washington D.C)

Thacker oferă în lucrarea sa un citat din relatările de călătorie ale lui Marco Polo, care în drumul său spre China, în jurul anului 1260, menționează și grădina persană, decorată cu flori, pomi fructiferi și cu patru canale, „unul pe care curge vin, unul cu lapte, unul cu miere și unul cu apă”, iar locul era înțeles ca un adevărat Paradis. Cercetătorii consideră că grădinile palatului Versailles au la bază modelul islamic de aranjament de parc, deoarece arhitectul său, André de Notre, a gândit parcul nu numai ca pe un aranjament de plante perene și flori, ci a construit și un sistem de canale, cu fântâni și cascade, dotate cu pompe și rezervoare pentru captarea apei, o tehnologie extrem de avansată pentru secolul al XVII-lea, în Europa.

Critica societății persane are două componente: pe de-o parte haremul lui Usbek ilustrează curtea regală franceză, precum și întregul angrenaj al bisericii catolice, plină de violență, un sistem opresionar pe care Montesquieu îl dezaprobă în totalitate.

„Cu siguranță că Montesquieu nu a agreat islamismul, dar la fel ca Voltaire, era fascinat de așa zisele *elemente fantastice și senzuale*. El vedea în Islam numai ceea ce încerca el să găsească sau să vadă, sau mai bine zis, ceea ce el însuși a căutat să înlocuiască” (NETTON, 1990, p. 33).

Dacă femeia orientală este simbolul despotismului absolutist, fiind obligată să poarte văl și să nu părăsească zidurile haremului, așa cum ni se relevă ea din lectura scrisorilor lui Usbek, femeia occidentală este exact opusul: „o întruchipare a absenței granițelor și limitelor adecvate.

Ilustrație la volumul *Scrisori persane* de Montesquieu

„Femeile europene *reprezintă* comportamentul lor sexual, iar un astfel de comportament este exact opusul a ceea ce Usbek își imagina a fi femeia persană ideală: învăluită, izolată, obedientă și accesibilă doar lui” (EUBEN, 2006, p. 150).

Aș putea realiza o comparație între jurnalul de călătorie al lui Montesquieu și cel al scriitorului egiptean al-Shidyaq, în sensul în care amândoi scriitorii ne relevă moravurile societății franceze, din perspectiva unui oriental aflat pentru prima dată în Occident și a celor doi falși orientali, Rica și Usbek, ancorați pregnant în realitățile pervertite ale societății franceze a momentului.

Scrisorile persane au bulversat ficțiunea și realitatea călătorului aflat în căutare de cunoaștere, „evidențiind preocuparea asupra felului în care Occidentul reprezintă *restul lumii*, favorizând investigația asupra modului în care călătorii creează un volum de informații despre ei înșiși și despre alții, prin comparație” (EUBEN, 2006, p. 141).

Lucrarea de față oferă argumente în plus, în încercarea de a schimba o mentalitate încă prezentă în societatea modernă, asupra fascinației exercitate de lumea exotica asupra Occidentului.

Contactul nemișlocit între est și vest a dus la formarea unui sistem ideatic cu totul nou, care pune accentul pe tradițiile și cultura fiecăreia dintre cele două componente, independent de procesul de aglutinare și asimilare culturală, al epocilor anterioare.

Bibliografie

- ALLEN, Roger, *Essays in Arabic Literary Biography 1850-1950*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010.
- BRUGMANN, J., *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, E.J.Brill, Leiden, 1984.
- DALLMAYR, Fred, *Montesquieu's Persian Letters: A Timely Classic (p.239-258)* în vol. *Montesquieu and His Legacy*, (ed.) Rebecca E. Kingston, State University of New York University Press, 2009.
- EI-ENANY, Rasheed, *Arab Representations of the Occident: East-West Encounters in Arab Fiction*, Routledge, 2006.
- EUBEN, Roxanne, *Journeys to the Other Shore: Muslim and Western Travelers in Search of Knowledge*, Princeton University Press, 2006.
- HAMID, Ra'ūf Abbās, *Society and economy in Egypt and the Eastern Mediterranean, 1600-1900*, American University in Cairo Press, 2005.
- LEAMAN, Oliver, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, Edinburgh University Press, 2004.
- MOREH, Shmuel, *Napoleon and the French Impact of the Egyptian Society in the Eyes of Al-Jabarti*, în vol. *Al Jabarti's Chronicle of the French Occupation, 1798*, Markus Weiner Publishers, N.Y, 2006.
- NETTON, Ian Richard, *The Mystery of Islam*, în vol. *Exoticism in the Enlightenment*, (ed.) de G.S.Rousseau și Roy Porter, Manchester University Press, 1990.
- TAHTAWI, Rifa'ah Rafī, *An Imam in Paris: account of a stay in France by an Egyptian cleric [1826-1831]*, Saqi, 2004.
- TARGHI, Mohamad Tavakoli, *Refashioning Iran: Orientalism, Occidentalism and Historiography*, Palgrave, 2009.
- THACKER, Cristopher - *The History of Gardens*, University of California, Berkley Press, 1979, reprinted 1997.

